

Zwanenbroeders spreken tot de verbeelding

Kleine tentoonstelling in Den Bosch is de moeite waard

Dit jaar viert de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap uit 's-Hertogenbosch haar 700-jarig jubileum. In een kleine tentoonstelling in Het Noordbrabants Museum krijg je een kijkje in het rijke verleden van deze broederschap, waar veel beroemde mensen lid van zijn of waren.

Hans Vermeer is redacteur van Kleio.

Aflaatsbrief van tien bisschoppen voor de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap (1335). Collectie Museum Het Zwanenbroedershuis, 's-Hertogenbosch. Foto: BHC.

In de dertiende eeuw worden in de Nederlanden veel broederschappen opgericht met als hoofddoel devotie en geloof, soms in combinatie met liefdadigheid. Elke broederschap heeft als thuisbasis een kapel in een kerk, waar de leden bijeen kunnen komen voor zang en gebed. De Illustre Lieve Vrouwe Broederschap krijgt in 1318 van de bisschop van Luik de zegen en strijkt neer in een kapel in de kerk van Sint-Jan in 's-Hertogenbosch. In de statuten is het belangrijkste doel van de broederschap vastgelegd: de verering van Maria.

De oprichters van de broederschap zijn geestelijken en geestelijken in opleiding. Zij streven vanaf de oprichting naar exclusiviteit en de selectiecriteria voor

toetreding zijn streng. Er wordt vooral gekeken naar de sociale status van nieuwe leden. Die status straalt op zijn beurt weer af op de broederschap, waardoor het lukt om belangrijke statusverhogende documenten te bemachtigen. Daarvoor moet namelijk vaak jarenlang gelobbyd worden en men heeft voor dergelijke activiteiten de juiste personen in de eigen organisatie zitten. Een belangrijk voorbeeld van zo'n document is de aflaatsbrief die de leden en bezoekers van de broederschapskapel na hun dood een aantal dagen kwijtschelding van straffen garandeert. De belangstelling om lid te worden van deze broederschap is groot en daarom besluit men al snel om het ledenbestand uit te breiden. Voortaan is er dan sprake van een harde kern van zogenaamde 'gezworen broeders' met daarnaast een groot potentieel aan 'buitenleden'. De gezworen leden van de broederschap zijn vaak belangrijke lieden met veel aanzien. Zo is een groot deel van de elite van de stad 's-Hertogenbosch gezworen broeder, waaronder schepenen, notarissen, stadssecretarissen en juristen. De namen van de gezworen broeders zijn bewaard gebleven in de zogenaamde Wapenboeken (waaronder beroemde namen als Willem van Oranje en Jeroen Bosch).

Doodschuld

De grote groep van buitenleden bestaat uit mannen en vrouwen van binnen en buiten de stad die, net als de gezworen broeders, bij aanvang het intredegeld betalen en na hun dood de zogeheten doodschuld. Zij profiteren als buitenlid wel van alle voordelen die het lidmaatschap biedt, maar hebben niet de verplichtingen van de gezworen broeders om de wekelijkse vieringen in de kapel bij te wonen of aan de gezamenlijke maaltijden deel te nemen. De broederschap werd zo een rijke organisatie en kan wat betreft luister wedijveren met veel vorstenhoven. Er wordt veel geld besteed aan het aantrekken van kunstenaars die de kapel verfraaien. Deze kapel in de Sint-Jan is nog steeds te bezichtigen, maar heeft niet meer de luister van haar glorietijd, omdat veel van de kunstwerken in de loop van de tijd zijn

van invloedrijke mannen waarbij het onderhouden van het netwerk waarschijnlijk het belangrijkste is. Het bijzondere van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap is het gegeven dat de complete administratie vanaf het moment van oprichting is overgeleverd. Slechts een heel klein gedeelte van de vele kunstschatten van de broederschap is nog in eigen handen. Enkele van die voorwerpen zijn te zien op de tentoonstelling.

De tentoonstelling is te zien tot en met 3 juni van dit jaar. Voor alle duidelijkheid: het is een kleine tentoonstelling over een niche-onderwerp die zonder toelichtende teksten beperkt kan ogen. Het is vooral de historische context in de vorm van begeleidende teksten en (vooral) de prachtige tentoonstellingsgids die de gloriejijd van de broederschap weer doet herleven. ■

Geloven in vriendschap. 700 jaar Zwanenbroeders in 's-Hertogenbosch. Tentoonstelling in Het Noordbrabants Museum.

Links: Wapenboek met wapens van de leden van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap (1318-1766). Rechtsonder de inschrijving van Jheronimus Bosch. Collectie Museum Het Zwanenbroedershuis, 's-Hertogenbosch. Foto: BHIC.
Onder: De opening werd verricht door een prominent lid van de Broederschap, koning Willem-Alexander. Hier bekijkt hij tinnen wijnkannen, waaronder de kan die tijdens de gezamenlijke maaltijden gebruikt werd door Willem van Oranje. Foto: Marc Bolsius.

verkocht of verdwenen. Daaronder bijvoorbeeld een prachtig retabel dat de gehele breedte van de kapel bestreek (en waarvan twee delen te zien zijn op de tentoonstelling).

Een belangrijke kostenpost van de broederschap zijn de professionele zangers die de broederschap onder contract heeft staan. Voor die zangers worden bovendien door gerenommeerde kenners speciale zangboeken geschreven. Soms gaat de helft van het jaarlijkse budget van de broederschap naar deze kostenpost.

De broederschap is altijd verbonden gebleven aan de stad 's-Hertogenbosch, waar de broeders meestal worden aangeduid als de Zwanenbroeders. Die aanduiding verwijst naar een ritueel dat stamt uit de middeleeuwen. De gezworen leden kwamen elk jaar bij elkaar voor een gezamenlijke maaltijd. Vanaf 1384 wordt er bij deze gezamenlijke maaltijden een zwaan geserveerd. De schenkers van de zwaan komen uit adellijke kringen en krijgen vanaf 1488 de titel Zwanenbroeder. Dat gebruik is slechts van korte duur, maar de naam is blijven hangen. Binnen de broederschap is de titel nog steeds in gebruik voor leden van koninklijke bloede. Dat kunnen overigens als enigen ook gezworen *vrouwelijke* leden zijn. Zo hebben de koninginnen Wilhelmina en Juliana tot de Zwanenbroeders behoord.

De val

De bloeiperiode van de broederschap duurt tot ongeveer 1500, waarna het aantal buitenleden sterk afneemt. Maar de doodsteek komt in 1629 met de val van 's-Hertogenbosch. De broederschap moet dan kiezen: of zichzelf opheffen, of oecumenisch worden, onder dwang van protestanten die lid wilden worden. Men kiest voor de laatste optie waardoor natuurlijk de basis van de broederschap – het vereren van Maria – wegvalt en alleen de gezamenlijke maaltijden overblijven. Vanaf dat moment is de broederschap vooral te beschouwen als een genootschap

Bezoek met een klas

Het Noordbrabants Museum biedt rondleidingen aan op aanvraag. Er is één gratis instaprondleiding, elke zondagmiddag om 14.00 uur. Gezien het beperkte aantal voorwerpen is uitleg aan leerlingen van een begeleider echt noodzakelijk.

Elk jaar verzorgt het museum examentrainingen die aansluiten bij de thema's van de kunstvakken van het voortgezet onderwijs. Dit jaar is een van de thema's voor vwo van het vak Kunst Algemeen: Cultuur van de kerk in de elfde tot en met de veertiende eeuw. De tentoonstelling sluit daar bij aan. Op de website www.hnbm.nl vindt u informatie over het inplannen van een bezoek met een rondleiding (reserveren twee weken van tevoren).

Bron

Op de website www.bhic.nl/onderzoeken/hulp-bij-onderzoek/illustre-lieve-vrouwe-broederschap zijn onder andere de Wapenboeken in gedigitaliseerde vorm te bekijken.